

Czesław CEKIERA*

* Archidiecezjalna Poradnia Katolicka w Warszawie

Rozwój osoby ku wyższym wartościom profilaktyką i resocjalizacją patologii społecznych

Streszczenie

W artykule przeprowadzona została analiza rozwoju osoby ku wyższym wartościom. Rozwój ten, ujęty w koncepcji Teorii Dezintegracji Pozytywnej Kazimierza DĄBROWSKIEGO, dokonuje się poprzez dynamizmy integracji i dezintegracji pozytywnej. Obejmuje on pięć poziomów – od integracji pierwotnej, niezłożonej, do integracji wtórnej, złożonej, zharmonizowanej. Poszukiwanie i odkrywanie wartości wyższych w procesie rozwoju stanowi równocześnie najbardziej efektywny środek zapobiegania patologiom indywidualnym i społecznym oraz może stanowić skuteczną pomoc w resocjalizacji tych patologii. Rozwój ku wyższym wartościom, w tym promocja godności osoby na najwyższym poziomie rozwoju, jest zadaniem i celem każdej osoby i ostatecznie prowadzi do wolności oraz szczęścia, w których nie ma miejsca na patologie społeczne.

Słowa kluczowe: profilaktyka patologii społecznej – rozwój osoby – proces integracji i dezintegracji – poziomy wartości osobowej

Wstęp

W tak sformułowanym tytule zawarta jest sugestia, iż rozwój osoby w kierunku realizacji wartości wyższych w życiu osobowym i społecznym jest najbardziej efektywnym i twórczym sposobem na życie, eliminującym patologie społeczne, a w konsekwencji także działania profilaktyczne i resocjalizacyjne. Człowiek jako istota rozumna (*Homo sapiens*) należy do bytów rozwijających się, a więc stale zmieniających się, poszukujących, nabywających w dążeniu do szczęścia. W procesie rozwoju odkrywa nowe wartości, asymiluje je, niektóre z nich tworzy, inne traci. Człowiek, mniej lub bardziej usilnie, dąży do celu i poszukuje szczęścia. W tym poszukiwaniu zdolny jest do wielkiego wysiłku, do przekraczania własnego ja i do osiągnięcia różnych celów w życiu. W tych celach zawarte są również określone wartości oraz poczucie sensu życia. Nie wszystkie jednak odkrywane i przyswajane wartości posiadają jednakową wartość i nie wszystkie świadczą o dojrzałej osobowości. W procesie rozwoju człowiek może kierować się różnorodnymi motywacjami – egoistycznymi i altruistycznym, przyjemnościowymi i humanistycznymi – i może wybierać takie „wartości”, które prowadzą do patologii społecznych, zachowań nagannych, przestępczych, kryminalnych, do zachowań autodestruktywnych z samobójstwem włącznie. Kryminogenne środowiska społeczne mogą sprzyjać, stymulować i dopingować takie zachowania. Zapobieganie tym patologiom w procesie rozwoju osoby jest najbardziej skutecznym sposobem w profilaktyce, terapii i resocjalizacji. Rozwój osoby ku wyższym wartościom prowadzi do kształtowania osobowości dojrzałej, wolnej od patologii społecznych¹.

1. Dynamizmy i poziomy rozwoju osoby

Twórca humanistycznej teorii rozwoju osoby (Teorii Dezintegracji Pozytywnej) Kazimierz DĄBROWSKI jako mechanizmy i dynamizmy

¹ Por. ALEKSANDROWICZ, *Sumienie ekologiczne*; CEKIERA, *Rozwój osoby w warunkach stresu psychologicznego*; CEKIERA, *Psychoprofilaktyka uzależnień*; HOŁYST, *Człowiek w sytuacji trudnej*; PIERZCHAŁA & CEKIERA, *Człowiek a patologie społeczne*; PŁUZEK, *Problemy psychologiczne suicydologii*.

tego rozwoju przyjmuje istnienie popędu rozwojowego, czyli siły, która zmusza człowieka do obserwowania, kontrolowania i wychowywania samego siebie, a także do autopsychoterapii, opuszczania prymitywnego poziomu rozwoju oraz wznoszenia się na poziom wyższy. Życiem i rozwojem człowieka wg DĄBROWSKIEGO kierują trzy podstawowe zasady: a. zasada przyjemności, b. zasada rzeczywistości, c. zasada rozwoju. One decydują o postępowaniu człowieka, o jakości rozwoju, stanowią kryterium rozwoju ku dojrzałości albo ku patologiom społecznym. Dominacja którejs z nich stanowi o jakości przystosowania się osoby do samej siebie i do otoczenia².

Ad a. Dynamizm przyjemności kieruje postępowaniem większości istot żywych. Człowiek często dąży do maksymalnej przyjemności w zaspokajaniu głodu, w uctowaniu, w delektowaniu się jedzeniem i piciem, aż do ich nadużywania. Dotyczyć to może również zaspokajania potrzeb seksualnych, potrzeby snu, odpoczynku, bezpieczeństwa, wolności itp.³. Z codziennej obserwacji można stwierdzić, że zachowanie człowieka w dużej mierze determinowane jest dynamizmem przyjemności. Człowiek uzależniony od środków psychotropowych (palacz, alkoholik, narkoman, lekoman, erotoman, pedofil, młodzież subkultur) kieruje się wyłącznie zasadą przyjemności. Zasada przyjemności wydate się dominującą potrzebą tych osób. Proces rozwoju osoby u tych ludzi jest zaburzony⁴.

Ad b. Dynamizm rzeczywistości jest drugim ważnym stymulatorem rozwoju osoby; ogranicza on i modyfikuje zasadę przyjemności. Jest to zasada stojąca na straży zachowania jednostki i jej bezpieczeństwa. U jej podłoża tkwi instynkt samozachowawczy i rozsądek (zasada realizmu i zdrowego rozsądku), który zabezpiecza życie człowieka przed chaotycznym nadużywaniem przyjemności prowadzącym jednostkę do zagłady (samozniszczenia). Przystosowanie do rzeczywistości, do sytuacji życio-

² Por. DĄBROWSKI, *Osobowość i jej kształtowanie*; DĄBROWSKI, *Trud istnienia*.

³ DĄBROWSKI, *Pasja rozwoju*, s. 9.

⁴ Por. CEKIERA, *Ryzyko uzależnień*.

wych polega często na wyborze pomiędzy tym, co jest, a tym, co być powinno, co lepsze a co gorsze i co należy czynić w danej sytuacji, a czego unikać jako szkodliwe, aby osoba mogła się prawidłowo rozwijać. W tym właśnie sensie zasada rzeczywistości stoi na straży życia i rozwoju człowieka. Pozwala ona bowiem rozsądnie selekcjonować bodźce zewnętrzne i wewnętrzne nie według zasady przyjemności, lecz według realizmu.

Ad c. Zasada rozwoju osoby dokonuje się poprzez dynamizmy dezintegracji na różnych poziomach. Rozwój indywidualny zawiera w sobie elementy urazowe i szokowe, nierównowagi i nieprzystosowania, objawy nerwicowe wraz z ich własną dynamiką. Rozwój osoby wg DĄBROWSKIEGO dokonuje się poprzez dynamizmy dezintegracji pozytywnej. W procesie dezintegracji można wyróżnić charakterystyczne jej typy:

- (1) dezintegracja jednopoziomowa – negatywny rozkład – re-integracja;
- (2) dezintegracja wielopoziomowa – wartościowanie własnego środowiska;
- (3) dezintegracja ze względu na zakres, czas i skutki – cząstkowa i globalna, trwała i nietrwała, pozytywna i negatywna, patologiczna.

W trzeciej grupie dynamizmów rozwojowych rodzi się potrzeba odpowiedzialności za siebie i za innych, potrzeba autonomii, autentyczności, a następnie dynamizmy samowychowania i autopsychoterapii wraz z ośrodkiem dyspozycyjno-kierowniczym na wyższym i najwyższym poziomie – ideał osobowości⁵.

Rozwój osobowy dokonuje się w procesach dynamicznych, przebiega przez różne fazy (dzieciństwo, młodość, dorosłość, starość), przez różne poziomy – od zaspokajania zwykłych potrzeb psychofizjologicznych do rozwoju potrzeb psychicznych, społecznych, religijnych i duchowych.

⁵ Por. DĄBROWSKI, *Psychoterapia przez rozwój*; DĄBROWSKI, *Pasja rozwoju*.

Koncepcja rozwoju osobowego, wg DĄBROWSKIEGO, związana jest ściśle z Teorią Dezintegracji Pozytywnej. Teorię tę charakteryzuje rozwój człowieka ku wyższym wartościom oraz prawa rządzące tym rozwojem. Nie chodzi tu o fazy rozwojowe w okresie od wczesnego dzieciństwa do wieku podeszłego, lecz o rozwój, którego celem jest dojrzała osobowość zintegrowana na wszystkich poziomach i odpowiedzialność za ten rozwój. Chodzi tu o świadomy rozwój i przejście od stadium, w którym losem człowieka kieruje życie („żyje się”, „pracuje się” „śpi się”, „chodzi się”), do stadium, w którym człowiek bierze we własne ręce swój los i nim kieruje. A zatem chodzi o specyficzenie ludzki, świadomy rozwój osobowy zgodny z systemem wartości i wyznaczonego ideału osobowego. Według teorii dezintegracji pozytywnej DĄBROWSKIEGO życie konkretnego człowieka może przebiegać na różnych poziomach:

- a. prymitywnym – określanym jako integracja pierwotna,
- b. specyficzenie ludzkim – nazwanym integracją wtórną,
- c. pośrednim (między ww. poziomami) – jest to stadium przejściowe zwane dezintegracją.

Jeżeli kierunek rozwoju zmierza jednak w górę, do integracji wtórnej, wówczas mamy do czynienia z dezintegracją pozytywną i dążeniem do integracji na wyższym poziomie. Jeżeli natomiast proces rozwoju zmierza w dół lub zatrzymuje się, wówczas mamy do czynienia z integracją pierwotną, prymitywną zmierzającą w kierunku patologii społecznych. Choroba psychiczna czy zaburzenia psychiczne byłyby niezdolnością do rozwoju oraz pojawianiem się objawów dysolucji i inwolucji⁶. Punktem wyjścia rozwoju osobowego jest integracja pierwotna. Jest to stadium rozwoju biologicznego w życiu człowieka: poczęcie, okres płodowy, niemowlęcy, dzieciństwa, młodości, dojrzewania, dojrzałości, starości. Życie i rozwój w tych fazach kierowane są prawami biologicznymi – człowiek jest im podporządkowany i poddany działaniu instynktów, popędów. Z czasem wyzwala

⁶ Por. DĄBROWSKI, *Psychoterapia przez rozwój*, s. 31.

się od nich i je opanowuje, przekształca je na reakcje psychiczne i zachowania moralne. Punktem wyjścia w tych przemianach jest stan niezadowolenia z integracji pierwotnej. To stadium przezwyciężania i wyzwiania się ze struktur pierwotnych.

Rozwój osobowy – wg DĄBROWSKIEGO – przebiega przez pięć poziomów:

Poziom I – integracji pierwotnej.

Poziom II – dezintegracja jednopoziomowa.

Poziom III – dezintegracja niezorganizowana, wielopoziomowa spontaniczna, impulsywna.

Poziom IV – dezintegracja wielopoziomowa, zorganizowana i usystematyzowana.

Poziom V – integracja wtórna, złożona, zharmonizowana.

Poziom I (integracja pierwotna). Osoby na tym poziomie rozwoju wykazują prymitywną reakcję popędową z inteligencją podporządkowaną tym popędom. Osobę taką charakteryzuje jednostronny rozwój intelektualny z niedorozwojem uczuć. Brak im empatii, wrażliwości na cierpienie, krzywdę, śmierć innych, mają tendencję do poniżania innych, nie liczą się z własną śmiercią. Do tej grupy należą psychopaci, osoby z pogranicza patologii i normy oraz większość tzw. ludzi przeciętnych⁷.

Poziom II (dezintegracja jednopoziomowa). Osoby na tym poziomie przejawiają pewne zdolności do rozwoju, chociaż nie są one wyraźnie ukierunkowane z powodu braku jednoznacznej hierarchii wartości. Występują u nich ambiwalencje i ambitendencje, sprzeczność poglądów i działań, zmienność nastrojów. Przejawiają one zarazem poczucie niższości i wyższości, syntonii i opozycji. Brak im wyraźnie określonego celu w życiu, co prowadzi je niekiedy do tendencji samobójczych.

⁷ Por. DĄBROWSKI, *Osobowość i jej kształtowanie*; DĄBROWSKI, *Trud istnienia*.

Poziom III (dezintegracja wielopoziomowa). DĄBROWSKI uważa ten poziom za istotny i bardzo ważny etap rozwoju. Jest to okres wewnętrznych licznych przekształceń i zmian. Osoby na tym poziomie przejawiają psychiczne rozbitcie, mają poczucie zagubienia, okresowej depresji, wzmożoną nadwrażliwość, objawy rozdrażnienia psychofizycznego, nieokreślone bliżej tęsknoty, niezadowolenie z siebie i innych. Rozwój osobowy w tym okresie charakteryzują: niepokoje, lęki, wzmożone poczucie winy i wznoszenie się na poziom specyficznie ludzki. Jest to okres powolnego, lecz świadomego kształtowania swej osobowości, a więc proces rozwoju ku wyższym wartościom. W procesie dezintegracji dochodzi do rozbitcia struktur pierwotnych w sferze intelektualnej, uczuciowej i drażeniowej oraz motywacyjnej. Występują skrajnie odmienne sądy i oceny (ambisentencje) – np. coś jest dobre i zarazem złe; ktoś jest mądry i zarazem głupi; obecna jest postawa niedowartościowania i przeceniania. W sferze uczuciowej przejawiają się krańcowo różne stany uczuć (ambiwalencje) – np. śmiech i płacz; smutek i radość; zadowolenie i niezadowolenie; bunt, wybuchy agresji, nieufność i podejrzliwość oraz ogólnie gwałtowna zmiana nastrojów. W sferze dążeń występują ambitendencje – brak zrównoważenia i podwójne dążenia, np. równocześnie chcenie i niechcenie (zahamowanie dążeń), duża zmienność w dążeniach, w motywacji, w wyborze i w podejmowaniu decyzji. W procesie rozwojowym powyższe stany dezintegracji występują niekiedy w ostrych zespołach objawów patologicznych kończących się czasem pobytem w zakładach psychiatrycznych lub w więzieniach. W niektórych przypadkach rozbitcie psychiczne i proces dezintegracji jest tak silny, że człowiek nie wytrzymuje wewnętrznych napięć i popada w chorobę psychiczną, a nawet odbiera sobie życie. W większości jednak przypadków okres dezintegracji kończy się scaleniem psychiki na wyższym poziomie i to jest właśnie rozwój osobowy jednostki, czyli dezintegracja pozytywna. „Rozwój to droga w kierunku coraz wyższych wartości uczuciowych, wyobraźni, intelektu, postaw społecznych i moralnych”⁸. Rozwój indywidualny zawiera w sobie elementy urazowe, szokowe, stresowe, nieprzystosowania, objawy ner-

⁸ DĄBROWSKI, *Psychoterapia przez rozwój*, s. 236.

wicowe wraz z ich dynamiką. Rozwój osobowy stanowi swoistą dynamikę konfliktów między „wyższym” a „niższym”, „lepszym” a „gorszym”, pomiędzy tym, co „jest”, a tym, co „być powinno”. Taki rozwój jest manifestacją instynktu rozwojowego, instynktem twórczości i doskonalenia się. Pojawia się on szczególnie w procesie dezintegracji wielopoziomowej.

Celem rozwoju człowieka jest dojrzała osobowość obejmująca historię własnego rozwoju i jej projekcję w przyszłość, a w wymiarach społecznych przejawiająca się w empatii, odpowiedzialności, świadomości społecznej. Według DĄBROWSKIEGO rozwój osoby dokonuje się poprzez dynamizmy dezintegracji pozytywnej. Twórcze dynamizmy rozwoju osobowego to świadomość i kontrola samego siebie – dynamizmy autonomii i autopsychoterapii.

Poziom IV charakteryzuje się zorganizowaną dezintegracją wielopoziomową z udziałem elementów refleksyjnych i syntetyzujących rozwój. Najważniejszym dynamizmem rozwoju jest tu zróżnicowanie na przedmiot – podmiot w sobie, czyli moment zróżnicowania wielopoziomowego. Według DĄBROWSKIEGO tworzą się tu dynamizmy oraz poziomy sympatii i samoświadomości, samowychowania i autopsychoterapii, dokonuje się przejście do zachowań autonomicznych i autentycznych oraz uwalnianie się od automatyzmów⁹. Na tym poziomie w osobowości nie pojawiają się cechy patologiczne. Przeciwnie, motywy postępowania odpowiedzialnego, kontrolowanego są bardzo silne i rokowanie w procesach terapii czy resocjalizacji są wyraźnie zdecydowane i pewne.

Poziom V to etap rozwoju, na którym występuje wtórne zharmonizowanie po trudnych doświadczeniach i dezintegracji psychicznej. Na tym poziomie kształtują się i utrwalają takie dynamizmy jak: autonomia, autentyczność, odpowiedzialność, najwyższy poziom samoświadomości i empatii. Na tym poziomie wyodrębniają się wyraźnie dwie esencje – indywidualna i społeczna. Pierwszą tworzą uzdolnienia, świadomość własnej historii życia, perspektywne cele oraz trwałe, niepowtarzalne związki miłości. Druga esencja wyraża autentyczny i autonomiczny stosunek do innych ludzi oraz wysoki poziom świadomości

⁹ Por. DĄBROWSKI, *Psychoterapia przez rozwój*, s. 53.

mości społecznej i odpowiedzialności. Na tym poziomie rozwoju osobowego nie spotyka się objawów patologii społecznej (przestępczości, uzależnień psychotropowych, hazardowych czy dewiacji seksualnych ani przemocy czy agresji)¹⁰.

Przedstawione w dużym skrócie poziomy i dynamizmy rozwoju osobowego wiążą się ściśle z rolą wartości i systemem wartości w rozwoju. DĄBROWSKI przywiązywał dużą wagę do hierarchii wartości. To właśnie wartości kierują naszym rozwojem i z nich tworzy się centrum zainteresowań oraz uzdolnień. Stanowią one hierarchię, która pozwala coraz jaśniej i wyraźniej widzieć nasz ideał konkretny, indywidualny i społeczny. Wartości hierarchizują środowisko wewnętrzne i społeczne (zewnętrzne). Życie człowieka nabiera wówczas poczucia sensu, rzutuje swoje cele w przyszłość. Kształtuje się ostateczny ideał wyczuwalny intuicyjnie. Instynkt życia bywa przezwyciężony, opanowany i zastąpiony przez śmierć. To właśnie ta pasja rozwoju kazała SOKRATESOWI wypić cykutę i nie przeciwstawić się losowi oraz werdyktowi sędziów. Jego ostatnie słowa skierowane do nich brzmiały: „Wy idziecie do życia, a ja do śmierci, a co z tych dwóch najlepsze — tego nikt na pewno nie wie, chyba sam Bóg”¹¹. To był ostatni krok w pasji rozwoju SOKRATESA — niechrześcijanina. A w naszych czasach? Czasach niewoli i podeptania wszelkiej wartości i godności ludzkiej? W okresie terroru i masowego ludobójstwa w obozach koncentracyjnych, inny człowiek, chrześcijanin, kapłan, Polak, Ojciec Maksymilian M. KOLBE w imię najwyższej wartości, jaką jest miłość, dobrowolnie wybiera śmierć za drugiego człowieka. Jego poziom i pasja rozwoju pozwoliły mu opanować instynkt życia i strachu oraz przekroczyć próg śmierci. SOKRATES i KOLBE wzniesli się w swoim rozwoju osobowym na poziom wartości najwyższych (miłość) i najwyższy poziom motywacji — altruistycznej. To były ich ideały indywidualne i społeczne.

¹⁰ Por. PIERZCHAŁA & CEKIERA, *Człowiek a patologie społeczne*.

¹¹ Cyt. za: DĄBROWSKI, *Trud istnienia*, s. 62.

2. Aksjologiczne aspekty rozwoju osoby

W kontekście refleksji nad rozwojem osobowym opartym na systemie wartości rodzi się pytanie, jak Teoria Dezintegracji Pozytywnej sprawdza się w życiu codziennym. Psychologiczna analiza życiorysów wielu ludzi wybitnych i przeciętnych, a także osób patologicznych wskazuje, że TDP sprawdza się, chociaż jej objawy nie zawsze są wyraźnie dostrzegalne i manifestujące się. Można je zaobserwować w sytuacjach kryzysowych i skrajnych. Gdy wnikliwie prześledzimy życiorysy i postawy ludzi wybitnych czy zbrodniarzy, łatwo możemy zauważyć procesy integracji i dezintegracji – np. znane powiedzenie OWIDIUSZA *video meliora proboque deteriora sequor* („widzę rzeczy lepsze, a podążam za gorszymi”). Albo przykład PAWŁA z TARSU, który z takim trudem „podbijał” w niewolę prymitywne instynkty i wyzwalał ducha. Bardzo ciekawe obserwacje pozostawił nam św. AUGUSTYN w *Wyznaniach* i *Soliloquiach* czy św. JAN OD KRZYŻA, który przeżywał ciemną noc (*nox obscura*) oraz wielu innych (np. Jacques MARITAIN, Albert SCHWEITZER, Edyta STEIN, MATKA TERESA z KALKUTY). Gdy czytamy ich historie życia, możemy prześledzić poszczególne etapy i poziomy rozwoju oraz hierarchię wartości, której się dorabiali. Ich trud istnienia i zmaganie się w rozwoju oraz walce o wznoszenie się w realizowaniu wartości na coraz wyższym i najwyższym poziomie są godne podziwu i naśladowania. Model rozwoju osoby zaproponowany w TDP daje szansę na rozwój ku wyższym wartościom (miłość, prawda, dobro, piękno, wolność, sprawiedliwość, odpowiedzialność, powinność, miłosierdzie, pokój, przebaczenie, wierność, zaufanie, przyjaźń, empatia, abstynencja itp.). Wartości te chronią osobę i społeczeństwo przed patologiami społecznymi, a zarazem stanowią istotną, integralną część profilaktyki, terapii i resocjalizacji¹².

W swoim rozwoju i dojrzewaniu człowiek współczesny bardzo często przechodzi przez szeroki świat konfliktów oraz kryzysów osobowych i społecznych. Do najczęściej spotykanych obecnie należą:

- Kryzys wartości moralnych i wiary (religijnych).

¹² POR. DĄBROWSKI, *Trud istnienia*; GRZYWAK-KACZYŃSKA, *Trud rozwoju*; CEKIERA, *Rozwój ku wyższym wartościom*.

- Kryzys wartości życia i godności człowieka.
- Kryzys tożsamości kobiety i mężczyzny (płci, gender).
- Kryzys wartości dziecka, daru życia i zdrowia.
- Kryzys wartości rodziny i jej trwałości.
- Kryzys bezrobocia i pracy zawodowej.
- Brak poczucia bezpieczeństwa – wzrost agresji i terroryzmu.
- Kryzys wartości patriotycznych i społecznych.
- Kryzys uczciwości w życiu prywatnym i publicznym.
- Brak poczucia sensu życia i perspektyw u młodzieży.

Do powyższych konflikto- i kryzysogennych czynników należy doliczyć liczne zagrożenia, zniewolenia, uzależnienia od środków psychotropowych, układów mafijnych, gangów przestępczych oraz innych patologii społecznych utrudniających rozwój psychofizyczny i moralny osoby (np. nikotynizm, alkoholizm, narkomanię, hazard, subkultury młodzieżowe).

Rozwój osobowy ku wyższym wartościom jest zatem najlepszym sposobem zapobiegania tym patologiom społecznym. Jest też profilaktyką, terapią i resocjalizacją. Wartości te mają swoje uwarunkowania w procesach rozwojowych w środowisku rodzinnym, społecznym, religijnym, ekonomicznym, moralnym. Na ogół w rozwoju osoby największe znaczenie mają cechy wrodzone, środowisko i dynamizm rozwojowy. Osoba i osobowość bywają pojmowane przeważnie jako źródło lub jako skutek rozwoju i działania ludzkiego.

We współczesnej psychologii humanistycznej osobowość pojmowana jest między innymi jako zdolność do rozwoju w kierunku rozumienia, przeżywania i odkrywania coraz wyższej hierarchii wartości, aż do tworzenia konkretnego ideału indywidualnego i społecznego¹³. Ten ideał osobowy w miarę dojrzewania jednostki nadaje rozwojowi

¹³ Por. DĄBROWSKI, *Elementy filozofii rozwoju*, s. 36.

kierunek i sens życia. Poczucie sensu w życiu jest tym, co mobilizuje do działania oraz to działanie integruje. Procesy poznawcze, emocjonalne, uczuciowe i motywacyjne oraz decyzyjne jako elementy składowe osoby nie występują w człowieku oddzielnie, lecz stanowią syntezę przeżyć, postaw, zachowań i życia psychicznego oraz moralnego. Podmiotem tego życia jest świadome ludzkie „ja” osoby. W strukturze osoby można wyodrębnić sferę biologiczną, psychologiczną, społeczną oraz wymiar duchowy (moralny). Pośród istot żyjących na tym świecie człowiek jest najbardziej paradoksalną i zagadkową rzeczywistością. Pomimo tak wielu badań i opracowań naukowych o człowieku nadal aktualne są stwierdzenia, że człowiek jest „istotą nieznaną” (Alexis CARREL), że jest stale „pytaniem otwartym”¹⁴.

W dążeniu do rozwoju samorealizacja i samoaktualizacja są najsilniejszymi dążeniami człowieka dającym najwyższe poczucie szczęścia, a ich brak prowadzi do autodestrukcji i zaniku chęci do życia. Według Marii GRZYWAK-KACZYŃSKIEJ model rozwoju osoby zaproponowany przez DĄBROWSKIEGO jest najsilniejszym dążeniem człowieka nadającym mu poczucie sensu życia, a także sensu cierpienia i bywa często opłacane trudem i ogromnym wysiłkiem¹⁵. Poczucie sensu życia wiąże się ściśle z poszukiwaniem i realizowaniem w życiu przyjmowanych wartości, względnie z ich negowaniem. Jakość przyjmowanych wartości stanowi też o jakości i wartości życia. Odkrywanie i realizowanie w życiu poszczególnych wartości oraz tworzenie systemów wartości jest procesem trudnym, żmudnym i wymaga wysiłku. Nie wszyscy są chętni i gotowi podejmować ten wysiłek w dobie ogólnej tendencji do ludycznego i przyjemnościowego stylu życia. Jeżeli jednak człowiek współczesny pragnie przeżyć swoje życie sensownie i dorobić się trwałego szczęścia, to powinien zaangażować się w poszukiwanie takich wartości, które nadają prawdziwy, nieprzemijający sens życia.

¹⁴ Por. POPIELSKI, *Człowiek — pytanie otwarte*; POPIELSKI, *Noetyczny wymiar osobowości*.

¹⁵ Por. GRZYWAK-KACZYŃSKA, *Trud rozwoju*, s. 38.

3. Hierarchia wartości profilaktyką i resocjalizacją patologii społecznych

Rozwój osoby stanowił zawsze centralny punkt zainteresowań i badań wielu nauk antropologicznych, medycznych, psychologicznych, pedagogicznych, socjologicznych i psychiatrycznych. W literaturze przedmiotu badań znane są różne koncepcje rozwoju osoby akcentujące takie dynamizmy rozwoju osoby, jak: popędy, instynkty, potrzeby biologiczne, psychologiczne, duchowe, moralne, dążenia, motywacje oraz sposoby ich zaspokajania. Stanowisko takie z dawnych autorów reprezentują: William McDougall, Sigmund Freud, Alfred Adler, Joy P. Guilford. Kontynuatorami ich badań byli następnie: Gordon W. Allport, Henry A. Murray, Abraham H. Maslow, Raymond B. Cattell oraz inni. W Polsce rozwojem osoby zajmowali się: Jan Mazurkiewicz, Jan Konorski, Stanisław Gerstmann, Kazimierz Obuchowski, Kazimierz Dąbrowski, Maria Grzywak-Kaczyńska i wielu innych. Każdy z tych autorów podkreślał jakiś aspekt dynamizmów rozwojowych. Dąbrowski jako punkt centralny rozwoju osoby przyjął wartości, hierarchię wartości i różne jej poziomy rozwoju.

Model rozwoju osoby zaproponowany w Teorii Dezintegracji Pozytywnej daje szansę na rozwój ku wyższym wartościom. Wartości te chronią osobę przed różnymi patologiami społecznymi. Stanowią też integralną część profilaktyki oraz resocjalizacji. Współczesna bowiem kultura i cywilizacja w przyspieszonym tempie życia i rozwoju stale „produkuje” coraz więcej ludzi nieprzystosowanych, nieodpowiedzialnych, niedojrzałych, patologicznych, agresywnych, co w konsekwencji pociąga za sobą nasilenie lęków, niepokój egzystencjalny, poczucie zagrożenia, „bojaźń i drżenie”, „nerwice cywilizacyjne”, seryjne samobójstwa i seryjne morderstwa¹⁶. Obecnie wśród licznych patologii społecznych w wielu krajach nasilają się różnego typu uzależnienia i zniewolenia — od alkoholu, narkotyków, nikotyny, do hazardu. Rozwój tych patologii jest biegiem ku śmierci (*Lauf zum Todt*, jak

¹⁶ Por. Horney, *Neurotyczna osobowość naszych czasów*; Cekiera, *W obronie życia i zdrowia*; Cekiera, *Papierosy: palący problem palenia*.

podkreślał HEIDEGGER). Brak poszanowania wartości życia i godności osoby ludzkiej prowadzi do cywilizacji śmierci tak często obecnie promowanej. Wyzwolenie się z tej patologii może się dokonać na drodze rozwoju ku wyższym wartościom. Takimi wartościami są: życie, zdrowie, wolność, miłość, sprawiedliwość, pokój, zaufanie, wierność, przyjaźń i wiele innych.

Patologizacja życia społecznego wskazuje na to, że obecnie człowiek czuje się coraz bardziej zagrożony, znerwicowany, zmęczony życiem, pracą, środowiskiem. W różny sposób próbuje ochronić swój układ nerwowy od nadmiernych dawek bodźców wielokrotnie przekraczających normę; bodźców niesprzyjających rozwojowi osoby, nadmiernych bitów informacji, nadmiernych decybeli hałasu, napromieniowania, skażenia ekologicznego i uzależnienia od różnych środków toksycznych. Ogólne poczucie zagrożenia płynie ze środowisk przestępczych, mafijnych, patologicznych układów w środowisku pracy, bezrobocia, co prowadzi do wyczerpania psychofizycznego i poczucia bezsensu, pustki egzystencjalnej, nerwicy noogennej. To tu właśnie tkwi źródło narastających tendencji destrukcyjnych i autodestrukcyjnych wśród młodzieży. Wielu tę pustkę próbuje wypełnić narkotykiem lub alkoholem, aby chociaż przez chwilę zapomnieć o niej i poczuć się lepiej.

Problem różnego rodzaju uzależnień nadal stanowi poważny dylemat do rozwiązania dla wielu ludzi, zwłaszcza tych, którzy zagubili chęć i umiejętność życia, tracą sens i radość życia oraz możliwość odnalezienia się jako ludzie dojrzały, wolni, zintegrowani na najwyższym poziomie rozwoju, szczęśliwi chociaż borykający się z trudem istnienia i pasją rozwoju¹⁷. Tak jak nerwice mogą sprzyjać rozwojowi osoby, tak uzależnienia ten rozwój hamują. Człowiek uzależniony przestaje „dorabiać się” osobowości, przestaje się rozwijać i dojrzewać, przestaje być samoświadomy, samowybierający, samopotwierdzający się. Intencjonalnie nie jest zorientowany na cele, wartości i ideały. Jest natomiast przypisany, podporządkowany i uzależniony od narkotyku — jest zniewolony. Podobnie ma się rzecz z innymi patologiami społecznymi, np. przestępczością, uzależnie-

¹⁷ Por. DĄBROWSKI, *Pasja rozwoju*; DĄBROWSKI, *Trud istnienia*.

niem od seksu, pornografią, pedofilią, molestowaniem, mobbingiem, hazardem, patologiczną zazdrością itp.

Teoria Dezintegracji Pozytywnej jest humanistycznym modelem rozwoju osoby zaproponowanym przez DĄBROWSKIEGO, a opartym na hierarchii wartości. Jego stanowisko należy do orientacji zwanej w psychologii „trzecią siłą”. To kierunek psychologii humanistycznej przeciwstawiający się zarówno poglądom szkoły behawioralnej, jak i psychoanalitycznej bazujących na odruchach, naśladowaniu, uczeniu się, na popędach i instynktach w procesach rozwoju osoby. Teoria Dezintegracji Pozytywnej ma za zadanie eksplikację dynamizmów całościowego rozwoju człowieka poprzez odkrywanie wartości, ich systematyzowanie, hierarchizowanie na różnych poziomach rozwoju. Teoria ta zajmuje się rozwojem osoby i prawami rządzącymi tym rozwojem. Celem tego rozwoju jest osobowość dojrzała, harmonijna, zintegrowana, stanowiąca pełnię człowieczeństwa¹⁸.

Rozwój osobowy ukierunkowany na realizację odkrywanych wartości wyższych w życiu osobistym i społecznym okazuje się najbardziej efektywną metodą profilaktyczną w środowisku rodzinnym, szkolnym, w różnych grupach zawodowych i w życiu społecznym. Działania wychowawcze i prewencyjno-profilaktyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym można sprowadzić do kilku podstawowych zasad:

- W okresie dzieciństwa w procesie wychowania główną rolę pełnią rodzice i środowisko rodzinne. Optymalne warunki zapewnienia dziecku pełna i harmonijna rodzina. Rodzina zastępcza oraz instytucje wspomagające nie są w pełni zdolne zastąpić naturalnego środowiska rodzinnego. W takiej sytuacji pomocne mogą być działania profilaktyczne. Profilaktyka powinna być uniwersalna oraz interdyscyplinarna, tzn. powinna obejmować wszystkie dziedziny życia od urodzenia, aż do późnej starości. W zapobieganiu patologicznemu rozwojowi powinny być zaangażowane różnorodne dziedziny nauki, wychowania oraz wła-

¹⁸ Por. DĄBROWSKI, *Osobowość i jej kształtowanie*; DĄBROWSKI, *Elementy filozofii rozwoju*.

ściwe resorty ministerialne. Prace tych resortów powinny być skoordynowane i powinny ze sobą współpracować w procesie rozwoju osoby. W szczególności współpraca ta winna dotyczyć resortów edukacji, oświaty, służby zdrowia i administracji. Oddziaływaniem resocjalizacyjnym należy objąć młodzież ze środowisk zagrożonych, z tendencjami przestępczymi, agresywnymi oraz z rodzin rozbitych, niepełnych. Do tej akcji należy włączyć organizacje społeczne, sportowe, stowarzyszenia, związki, kluby, organizacje porządkowe, harcerstwo, organizacje religijne i grupy oazowe¹⁹.

- Dziecko w rodzinie przede wszystkim powinno być chciane, oczekiwane i przekonane o tym, że jest kochane, a w trudnych sytuacjach dorastania może liczyć na pomoc rodziny. Pomoc ma być rozumna i nie powinna ograniczać się tylko do zaspokajania zachcianek dziecka. Nie należy unikać trudnych pytań, trzeba mieć czas dla dziecka – dużo czasu, aby widzieć i wiedzieć, z jakimi trudnościami się ono boryka. Jeżeli ten czas nie będzie dziecku poświęcony dobrowolnie, to o wiele więcej trzeba go będzie poświęcić na leczenie lub resocjalizację, a i tak może się okazać, że jest już za późno. Kiedy dziecko ucieka z domu lub zamyka się wewnątrz, a niekiedy i zewnętrznie we własnym pokoju, to jest to sygnał, że dzieje się w nim coś ważnego, że ma problemy, z którymi sobie nie radzi. Trzeba mu pomóc. Mimo wszystko trzeba z nim być, wspierać je duchowo życzliwością i radą. Należy tak pokierować wychowaniem dziecka, aby w żadnej sytuacji nie sięgało po papierosa, po alkohol czy narkotyki, aby nie potrzebowało przystawać do subkultur młodzieżowych, do sekt lub do grup przestępczych. Poprzez systematyczne uwrażliwianie i kształtowanie wartości pozytywnych – poczucie bezpieczeństwa, miłość, altruizm, odpowiedzialność, powinność – należy budzić u dziecka wszechstronne zainteresowania humanistyczne, społeczne i religijne, a nie tyl-

¹⁹ POR. CEKIERA, *Ryzyko uzależnień*; CEKIERA, *W obronie życia i zdrowia*; CEKIERA, *Papierosy: palący problem palenia*; CEKIERA, *Człowiek w świecie uzależnień*.

ko zaspokajając jego potrzeby biologiczne, konsumpcyjne, przyjemnościowe. Należy u dziecka wyrabiać siłę woli, szlachetne motywacje wyboru wartości oraz umiejętność pokonywania trudności.

- W okresie szkolnym – czasie intensywnego rozwoju organicznego, psychofizycznego, moralnego i związanych z nim napięć – u dziecka występują takie objawy, jak: drażliwość, agresja, poczucie chaosu, dezintegracji, nasilone lęki, poczucie zagubienia i bezsensu. W tej sytuacji pojawiają się samobójstwa, tendencje do autodestrukcji, samookaleczeń, ucieczek z domu, przystawania do grup przestępczych. W procesie rozwoju, w wychowaniu i w profilaktyce wśród młodzieży należy budzić zainteresowania wiedzą, nauką, pracą zawodową, poprzez kółka samokształceniowe, uczenie się etosu nauki, studiów i pracy zawodowej. Szczególną uwagę należy zwrócić na rozwój uczuć i postaw moralnych. W procesie wychowania należy akcentować wrażliwość, szlachetne uczucia, ufność, optymizm, uspołecznienie, empatię, altruizm, PATRIOTYZM, POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI I GODNOŚCI, CHĘĆ TWORZENIA WARTOŚCI SPOŁECZNYCH. W szkolnych programach wychowania powinny być dokonane istotne zmiany, tak by szkoły znowu stały się kuźniami wielkich charakterów i osobowości na miarę sławnych Polaków – w różnych dziedzinach nauki, kultury, sztuki, wartości duchowych, patriotycznych (KOPERNIK, KONARSKI, STASZIC, SKŁODOWSKA-CURIE, FUNK, KOŚCIUSZKO, MICKIEWICZ, SŁOWACKI, NORWID, MONIUSZKO, KARPIŃSKI, CHOPIN, PADEREWSKI, TRAU GUTT, SIENKIEWICZ, SIKORSKI, WYSZYŃSKI, KUKLIŃSKI, JAN PAWEŁ II i wielu innych). Polska ma wielu wspaniałych bohaterów godnych naśladowania. Promocja wartości oraz ideałów, które oni wypracowali i realizowali w swoim życiu w bardzo trudnych warunkach, może być dla nas wspaniałym wzorem dla kierowania

rozwojem własnej osoby, a także programem dla profilaktyki i resocjalizacji²⁰.

4. Rozwój ku dojrzałej osobowości profilaktyką patologii społecznych

Osoba ludzka rozwija się dzięki wartościom ponadczasowym, metafizycznym, transcendentálnym. Człowiek żyjąc w rzeczywistości materialnej, ograniczonej w czasie i przestrzeni, może jednocześnie wraść w świat wyższych wartości, może odkrywać wartości i tworzyć ideały życiowe, dążyć do nich, realizować je, może kierować się zasadami moralnymi. Człowiek w swojej egzystencji czuje się związany z Bogiem. Mając świadomość popełnianych czynów (dobrych lub złych), czuje się za nie odpowiedzialny i ma też świadomość swego rozwoju lub zastoju, upadku i cofania się. Osoba wie, że może wpływać na swój rozwój i jego jakość, włączając swoje życie w wyższy porządek moralny²¹. Wartości najwyższe — Dobro, Prawda, Piękno, Miłość — człowiek uznaje i podporządkowuje się im, lecz ich nie tworzy. Może w nich jednak partycypować i wzbogacać nimi swoje życie. Jeżeli człowiek pragnie rozwijać się ku dojrzałości osobowej i osiągnąć cel ostateczny — szczęście, to musi afirmować ten system wartości absolutnych. System wartości filozoficznych i moralnych obliguje każdego człowieka niezależnie od stopnia i poziomu rozwoju. Wskazuje również na kierunek i cel rozwoju. Każdy człowiek jako byt rozumny zawiera w sobie potencjalną nieskończoność i tendencje do łączności, do relacji z Bytem Absolutnym. W kontekście tych naturalnych dążeń do poszukiwania wartości metafizycznych człowiek stawiał sobie zawsze filozoficzne pytania o naturę tych dążeń: dlaczego i skąd powstają? i po co? w jakim celu? itp. Uznanie celowości istnienia i działania człowieka daje pożyteczną odpowiedź na pytanie o sens jego życia i dążeń²².

²⁰ Por. ŚLIPKO, Godność osoby ludzkiej; GRANAT, *Personalizm chrześcijański*; LUBAŃSKI, Człowiek istotą moralną.

²¹ Por. JĘDRZEJKO, *Człowiek zniewolony*.

²² Por. JAN PAWEŁ II, *Redemptor hominis* (1979); FRANKL, *Homo patiens*.

Problem sensowności życia ludzkiego jest głęboko metafizyczny i wchodzi w krąg zainteresowań każdej religii. Filozofie i religie w różny sposób próbowały określić cel człowieka, ale zawsze starały się ubogacić rozwój człowieka odwołując się do pełnego systemu wartości religijnych. System wartości oraz ostateczny cel były na ogół zgodne z kierunkiem dążeń natury ludzkiej. Trud istnienia wpisany jest w egzystencję ludzką, a jej rozwój wiąże się z wysiłkiem, cierpieniem, samoudręczeniem, z dążeniem jednak do celu. Pomimo cierpienia i trudu, gdy rozwój ma cechy twórcze i znamiona zdrowia psychicznego, staje się źródłem radości, zadowolenia, sukcesu i sensu życia.

Jeśli natomiast z trudem istnienia wiąże się daremny wysiłek, niepotrzebna nikomu praca, niszcząca krzywda, szkodliwe działanie (np. zażywanie narkotyków zawsze ma taki charakter), wówczas działanie to staje się źródłem cierpienia i udręką dla człowieka. Taki antyrozwój staje się hamulcem w rozwoju, a nawet źródłem tragicznych cierpień i wielu nieszczęśliwych wypadków — zniewolenia, rozpacz, samobójstwa²³. W celu zapobiegania tej patologii społecznej należy każdego człowieka, całe młode pokolenie wychowywać do wyższych wartości. Należy promować wartości filozoficzne i moralne w rozwoju osoby jako te, które najbardziej chronią przed dewiacjami indywidualnymi i społecznymi. Rozwój postaw etycznych i moralnych oraz systemu wartości metafizycznych stanowi również o godności człowieka i o poziomie jego rozwoju²⁴.

Godność osoby ludzkiej jest darem nadprzyrodzonym (por. Dz 8, 16–20). Dar godności otrzymany od Stwórcy darmo, w załączku, jest darem niezbywalnym, jest zarazem zadaniem, powołaniem i celem rozwoju człowieka. Człowiek może być również współsprawcą swej godności, wzbogacając ją o wartości etyczne i moralne. Człowiek może jednak nie rozwijać w sobie tych wartości, może obniżyć ich poziom, może stanąć w połowie drogi i nie osiągnąć pełnej godności lub w pewnym sensie nawet ją utracić. Może też nie wykorzystać danych

²³ Por. OSIŃSKA, *Zdrowie psychiczne człowieka cierpiącego*.

²⁴ Por. CEKIERA, *Rozwój ku wyższym wartościom*.

mu talentów, zakopać je i zasłużyć na naganę za lenistwo, jak ten sługa ewangeliczny (por. Mt 25, 26–30).

Godność osoby ludzkiej rzadko podejmowana jest w dyskusjach i pracach naukowych, a przecież rozwój człowieka, jeżeli ma być ukierunkowany na cel, powinien szeroko uwzględniać ten ważny aspekt osobowości i jej ogólnoludzką wartość. Jednym z kryteriów rozwoju cywilizacji i kultury danego społeczeństwa jest szacunek dla godności osoby ludzkiej. Godność osoby jest wymiarem osobowości i może być rozpatrywana w wielu aspektach: filozoficznym, teologicznym, psychologicznym, prawnym. W sensie ontologicznym i personalistycznym fakt bycia człowiekiem sprawia, że godność osoby przysługuje każdemu człowiekowi niezależnie od wieku, wykształcenia, rasy, płci, grupy społecznej czy religii; niezależnie od stanu posiadania, a nawet niezależnie od poziomu moralnego. Ta godność osoby ludzkiej jest niezbywalna, wywodzi się z posiadania rozumu i wolnej woli. Papeż JAN XXIII wiąże godność człowieka z jego naturą rozumną²⁵. Podobnie uzasadnia ją Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948). W Artykule 1 czytamy:

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa²⁶.

Ta godność polega na równości praw wszystkich ludzi, na zakazie niewolnictwa, zakazie tortur i nieludzkiego traktowania, na posiadaniu odpowiedniej ochrony prawnej, na wolności myśli, sumienia i religii, na ochronie życia prywatnego, prawie do pracy, odpowiedniej stopy życiowej. Macierzyństwo i dzieciństwo mają prawo do specjalnej opieki²⁷.

Poczucie godności w sensie psychologicznym spełnia funkcje motywacyjne oraz integracyjne. Pobudza ono osobę do działania oraz integruje jej funkcje niezależnie od jej doświadczeń przykrych czy przyjemnych, pozytywnych lub negatywnych, pomaga w afirmacji życia

²⁵ Por. JAN XXIII, *Pacem in Terris* (1963), nr 9–10.

²⁶ Por. [www: http://www.ptpa.org.pl/public/files/akty_prawne/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf](http://www.ptpa.org.pl/public/files/akty_prawne/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf).

²⁷ Por. GRANAT, *Personalizm chrześcijański*.

niezależnie od warunków, w jakich jednostka się znajduje. Poczucie godności spełnia rolę stymulatora rozwojowego w kierunku powinności i wartości etycznych oraz poczucia sensu życia. Psychologiczne aspekty godności wiążą się z potrzebami uznania, szacunku, wartości osobowych, samorealizacji itp.

Godność ludzka – w ujęciu filozoficzno-teologicznym – jest cechą osoby, najdoskonalszego bytu w całej naturze rozumnej, obdarzonego intelektem i wolną wolą, partycypującego w bycie swego Stwórcy i w dziele odkupienia. Osobowość człowieka według doktryny katolickiej jest najwyższym celem działania ludzkiego, jest wzbogacana przez swego Stwórcę. Gdy człowiek zwraca się do swego Stwórcy osiąga pełnię człowieczeństwa i uczestniczy w Jego życiu. Wówczas staje się wolny od ograniczeń, uwalnia się od uzależnień i od patologii²⁸.

Kościół umieścił godność człowieka w centrum swych wypowiedzi społecznych. Opowiada się za ustanowieniem porządku społecznego, w którym nie ma ucisku, w którym panuje duch solidarności. Godność człowieka była przedmiotem szerokiej dyskusji na Soborze Watykańskim II. Problem ten znalazł odbicie w wielu dokumentach soborowych i w nauczaniu kilku ostatnich papieży. Dokumenty soborowe i encykliki papieskie wskazują na źródło godności osoby ludzkiej, ze względu na jej pochodzenie, strukturę oraz przeznaczenie (powołanie). Ze względu na rozwój osoby i jej przeznaczenie godność osoby może być rozważana w aspekcie filozoficznym i teologicznym. Uznanie celowej działalności człowieka daje odpowiedź na pytanie o cel i przeznaczenie – przeznaczenie do życia wiecznego. Odkrycie w sobie sfery moralnej (sumienia) i porządku moralnego w świecie stanowi o kryteriach wartości. Wspólne dla wszystkich ludzi jest myślenie refleksyjne, filozoficzne. Wspólne są postawy moralne. Człowiek normalny i zdrowy psychicznie ma świadomość moralną, czyli jest przekonany, że jego czyny podlegają ocenie z punktu widzenia dobra i zła. Człowiek w swojej świadomości ma zakodowane poczucie odpowiedzialności za swoje czyny. Im bardziej moralnie człowiek postępuje w sytuacjach konkretnych, tym bardziej staje się moral-

²⁸ Por. JAN PAWEŁ II, *Centesimus Annus* (1991).

nie wartościowy. A zatem wartość człowieka i jego godność bierze się również z moralności, która opiera się na uniwersalnych zasadach i na sumieniu. Taką uniwersalną zasadą jest to, że należy czynić dobro, a zła należy unikać. Innymi takimi zasadami są: obowiązek sprawiedliwości, mówienia prawdy, dotrzymywania danego słowa, niesienie pomocy potrzebującym itp.²⁹.

Istotnym wymiarem godności osoby – jako w pełni moralnej świadomości człowieka – jest sumienie. Sumienie jest podstawą rozwoju osobowości i podstawowym prawem moralnym nakazującym miłowanie i czynienie dobra, a unikanie zła. Dojrzałe sumienie umożliwia rozwój ku pełnej godności ludzkiej. Godność człowieka i jego wolność wymagają, aby działał on z motywów świadomego wyboru – od wewnątrz poruszany i naprowadzany ku rzeczywistemu dobru, poznanemu przez prawe sumienie, a nie pod wpływem popędu wewnętrznego lub przymusu zewnętrznego. W kontekście refleksji o sumieniu prawym kard. Stefan WYSZYŃSKI wyodrębnił kilka aspektów tego sumienia, np. sumienie osoby ludzkiej, sumienie rodzinne, sumienie narodowe, sumienie zawodowe, sumienie obywatelsko-polityczne³⁰. Każde z nich ma ważne zadania i funkcje do spełnienia, a wszystkie stoją na straży ocalenia jednostki, rodziny i ładu społecznego. Narażone są one na ostrą krytykę i zwalczanie przez kręgi ateistyczno-liberalne. Ważnym dokumentem kościelnym broniącym tych najwyższych wartości humanistycznych – sumienia i godności osoby ludzkiej – jest Karta Praw Rodziny Stolicy Apostolskiej obejmująca kilkanaście zwięzłych artykułów dotyczących rozwoju i życia jednostki w kontekście małżeństwa, rodziny, wychowania, pracy zawodowej i funkcjonowania w życiu społecznym³¹. Warto się z nimi zapoznać, aby je wykorzystać w procesie własnego rozwoju osobowego w kształtowaniu wyższych wartości humanistycznych. Wobec zagrożonych obecnie wartości, w obliczu wojen i zmagania się z nędzą i głodem JAN PAWEŁ II dramatycznie wołał:

²⁹ Por. LUBAŃSKI, Człowiek istotą moralną, s. 44.

³⁰ Por. WYSZYŃSKI, *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego*.

³¹ Por. www: http://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/karta.htm.

Nie zabijajcie, nie gotujcie ludziom zniszczeń i zagłady. Pomyślcie o cierpiących głód i niedolę waszych braciach! Szanujcie godność i wolność każdego człowieka³².

Konkluzja

Rozwój osoby ludzkiej ku wyższym wartościom, ujęty w Teorii Dezintegracji Pozytywnej DĄBROWSKIEGO, oparty jest na humanistycznej koncepcji człowieka, na wartościach etycznych i moralnych. Rozwój ten dokonuje się poprzez wysiłek i trud istnienia, integrację i dezintegrację, poprzez dynamizmy rozwojowe biopsychiczne i moralne na różnych poziomach rozwoju. Odkrywanie i przyswajanie wartości, względnie ich odrzucanie, pomijanie, stanowią o kryteriach jakości rozwoju danej osoby, a także społeczeństwa, w którym jednostka rozwija się i pełni w nim różne funkcje. Rozwój ku wyższym wartościom i godności ludzkiej na najwyższym poziomie rozwojowym jest zadaniem i celem człowieka, prowadzi do szczęścia.

PS Zmarłej Zenomenie PŁUŻEK w 10. rocznicę śmierci dedykuję te refleksje nad rozwojem osoby jako bliski świadek Jej wysiłku i zmagania wznoszenia się na najwyższy, piąty poziom rozwoju w TDP. Wierzę, że osiągnęła stan pełnej szczęśliwości, bo wielu cierpiących obdarzała najwyższym poziomem empatii w momentach najmniej spodziewanych. Z gorącymi wyrazami wdzięczności, podziękowaniem za bycie razem i... do zobaczenia!

Summary

This article examines the topic of approaches to personal development that aim at achieving the highest possible level. Such approaches are considered here in the context of Kazimierz DĄBROWSKI's "Theory of Positive Disintegration" (TPD). The shaping of the personality is accomplished by the dynamic integration and disintegration of the individual, and also by considering his/her five levels of development. The first level is called the stage of primary integration, whilst harmonious

³² JAN PAWEŁ II, *Redemptor hominis* (1979), nr 16.

secondary integration refers to the highest level of development itself. The discovery of the highest level of personal value in one's progress is one of the most effective stages in protecting the individual from any unacceptable moral or ethical standards present in society. It is also effective in the re-socialisation of cases involving social pathology. Each person has the task of promoting their personal values to the highest level of development. When the individual conclusively fulfils this task, he/she reaches an optimal stage of harmoniousness and peacefulness.

Key words: social pathology prevention – person development – processes of integration and disintegration – levels of personal values

Literatura

- ALEKSANDROWICZ, J., *Sumienie ekologiczne*, Warszawa : Wiedza Powszechna, 1988.
- CEKIERA, C., Człowiek w świecie uzależnień, [w:] *Mysleć o społeczeństwie: Teoria i praktyka w pedagogicznym i społecznym działaniu*, [red.] B. KRAUS & M. WALANCIK, Dąbrowa Górnicza : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu, 2014, s. 1–24.
- CEKIERA, C., *Papierosy: palący problem palenia*, Toruń : Europejskie Centrum Edukacyjne, 2013.
- CEKIERA, C., *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1999.
- CEKIERA, C., *Rozwój ku wyższym wartościom profilaktyką uzależnień*, Zakroczym : Ośrodek Apostolstwa Trzeźwości, 1993.
- CEKIERA, C., *Rozwój osoby w warunkach stresu psychologicznego*, [w:] *Człowiek w sytuacji trudnej*, [red.] B. HOŁYST, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, 1991, s. 60–66.
- CEKIERA, C., *Ryzyko uzależnień*, Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1994.
- CEKIERA, C., *W obronie życia i zdrowia*, Białystok : Wydawnictwo Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2011.

- DĄBROWSKI, K., *Elementy filozofii rozwoju*, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1989.
- DĄBROWSKI, K., *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1975.
- DĄBROWSKI, K., *Pasja rozwoju*, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1982.
- DĄBROWSKI, K., *Psychoterapia przez rozwój*, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1979.
- DĄBROWSKI, K., *Trud istnienia*, Warszawa : Wiedza Powszechna, 1986.
- FRANKL, V.E., *Homo patiens*, [przeł.] R. CZERNECKI & J. MORAWSKI, Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1984.
- GRANAT, W., *Personalizm chrześcijański: Teologia osoby ludzkiej*, Poznań : Księgarnia św. Wojciecha, 1985.
- GRZYWAK-KACZYŃSKA, M., *Trud rozwoju*, Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1988.
- HOŁYST, B., [red.] *Człowiek w sytuacji trudnej*, Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1991.
- HORNEY, K., *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, [przeł.] H. GRZEGOŁOWSKA-KLARKOWSKA, Warszawa : PWN, 1976.
- JAN PAWEŁ II, *Centesimus Annus (1991)*, Wrocław : Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna TUM, 1991.
- JAN PAWEŁ II, *Redemptor hominis (1979)*, Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1982.
- JAN XXIII, *Pacem in Terris (1963)*, Paryż : Société d'Éducatons Internationales, 1963.
- JĘDRZEJKO, M., *Człowiek zniewolony: Moralne aspekty narkomanii*, Warszawa : Agencja Wydawnicza Ulmak, 2003.
- LUBAŃSKI, M., Człowiek istotą moralną, [w:] *System wartości i zdrowie psychiczne*, [red.] B. HOŁYST, (Biblioteka Dialogu), Warszawa : Uniwersytet Warszawski, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1990, s. 38–47.
- OSIŃSKA, K., Zdrowie psychiczne człowieka cierpiącego, [w:] *System wartości i zdrowie psychiczne*, [red.] B. HOŁYST, (Biblioteka

- Dialogu), Warszawa : Uniwersytet Warszawski, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1990, s. 62–67.
- PIERZCHAŁA, K. & C. CEKIERA, *Człowiek a patologie społeczne*, Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009.
- PŁUŻEK, Z., Problemy psychologiczne suicydologii, *Przegląd Lekarski* 39(11) (1982), s. 14–43.
- POPIELSKI, K., [red.] *Człowiek — pytanie otwarte. Studia z logoteorii i logoterapii*, Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1987.
- POPIELSKI, K., *Noetyczny wymiar osobowości: Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1993.
- ŚLIPKO, T., Godność osoby ludzkiej, *Ateneum Kapłańskie* 74(2) (1970), s. 185–195.
- WYSZYŃSKI, S., *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego, Homilia wygłoszona w Uroczystość Objawienia Pańskiego w Bazylice Archikatedralnej św. Jana w Warszawie, 6.01.1981 r.*
URL : <https://gloria.tv/media/hmMaL1zUG24> (dn. 30/11/2014).